

2. De oprichting van de VVD

'...deze dag (is) een belangrijke dag. Hij is een tegenhanger. Een tegenhanger van de 17de Maart 1901. Op die dag gingen vrijzinnig-democraten en liberalen uiteen. Op deze 24e Januari hebben zij — al zijn er helaas een aantal mijner oude vrienden, die vooralsnog niet meedoen — na lange omzwerving langs verschillende politieke paden elkander weder gevonden. Dit is belangrijk, omdat het de mogelijkheid opent van een nieuwe politieke ontwikkeling'.¹ In deze bewoordingen sprak Oud op zaterdagmiddag 24 januari 1948 tijdens de oprichtingsbijeenkomst van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie zijn gehoor toe, dat zich had verzameld in een overvol Bellevue in Amsterdam. Eerder op de dag had de algemene vergadering van de Partij van de Vrijheid op voorstel van partijvoorzitter Stikker in overgrote meerderheid ingestemd met het beginsel-program en de benaming van de nieuwe partijformatie. De laatste hindernis voor de totstandkoming van de VVD — het Comité tot voorbereiding van de oprichting van een Democratische Volkspartij dat werd geleid door Oud, had al eerder zijn fiat gegeven — was hiermee genomen. Het dichten van de kloof die vrijzinnig Nederland in politiek opzicht bijna een halve eeuw verdeeld had gehouden, werd door de ongeveer 400 aanwezigen met applaus bezegeld.

Drijvende kracht achter de oprichting van de VVD was Oud, burgemeester van Rotterdam.² Zijn persoon was niet geheel onomstreden, ook niet binnen de VVD. Vrijwel eensgezind prezen mede- en tegenstanders van Oud zijn onvermoeibare werkkraft en gedegen kennis van staatkundige zaken, zijn eruditie en zijn ijzeren geheugen. Met betrekking tot zijn karakter liepen de meningen evenwel uiteen. Waar Ouds biograaf Vonhoff als 'oprecht bewonderaar' zijn hoofdpersoon een 'sterke, strijdbare persoonlijkheid' toedichtte,³ werd deze door Van Riel, die Oud jarenlang in de top van de VVD had meegemaakt, omschreven als 'iemand die bij uitstek doelgericht dacht en opvallend weinig rekening hield met

de gevoelens en ideeën van een ander'.⁴ De door zijn aanhangers bewonderde 'standvastigheid' verkeerde bij anderen tot 'halsstarrigheid'.⁵ En waar sommigen gezonde ambitie vermoedden, signaleerde Van Riel 'eierzucht'⁶ en werd Oud door een uitgesproken politieke tegenstander als Van der Goes van Naters tot een 'bijzonder onaangename "Streber"' bestempeld.⁷

Hoe men ook over deze dominerende trek in Ouds natuur oordelen moge, in ieder geval stelde zijn wilskracht en doortastendheid hem in staat zijn persoonlijke stempel te drukken op de totstandkoming van de VVD. Oud was in februari 1946 schoorvoetend met de VDB in de PvdA opgegaan. Van de enige tijd nadien gevormde PvdV was Oud weinig gecharmeerd. Zo'n anderhalf jaar later echter had zich een *renversement des alliances* voltrokken. Nadat hij van de PvdA zijn bekomst had gekregen, zocht Oud toenadering tot de PvdV. Vervolgens gaf hij de aanzet tot de oprichting van de VVD. In dit drama in twee bedrijven speelde Oud niet alleen de hoofdrol maar voerde hij vanaf augustus 1947 ook zelf de regie, daartoe in staat gesteld door zijn tegenspeler Stikker, die hem alle gelegenheid bood de ontwikkelingen grotendeels naar zijn hand te zetten.

Ouds toetreding tot de PvdA

Tot teleurstelling van hen die na de bevrijding de vrijzinnige concentratie een warm hart toedroegen, was Oud in februari 1946 toegetreden tot de PvdA. Zijn overgang was niet van harte. Van meet af aan beschouwde Oud de oprichting van de nieuwe partijformatie als een experiment, waarbij hij zich het recht voorbehield in geval van mislukking af te mogen haken. Dat hij zich ondanks zijn bezwaren toch als lid had aangemeld was enerzijds ingegeven door gevoelens van verbondenheid en loyaliteit tegenover zijn voormalige vrijzinnig-democratische partijgenoten, die in grote meerderheid voorstanders waren van de 'doorbraak'. Anderzijds speelde ook de wens om een oogje in het zeil te houden een rol, met name bij zijn aanvaarding van een zetel in het voorlopige bestuur van de PvdA. In een brief aan Vorrink, de voorzitter van de PvdA, zou Oud later meedelen dat hij pas zitting in het partijbestuur had genomen na 'sterke aandrang' vanuit de VDB om een 'wakend oog' te houden 'ter voorkoming van een van vrijzinnig-democratisch standpunt gezien, mogelijk verkeerde ontwikkeling'.⁸

De beweegredenen die door Oud voor zijn toetreding tot de PvdA werden aangevoerd konden niet verhullen dat hem bij gebrek aan alternatieven in feite weinig keus werd gelaten. In de leiding van de VDB nam Oud een geïsoleerde positie in, zoals was gebleken tijdens de fusiebesprekingen. Zich afzijdig houden van de PvdA en doorgaan met de rechtervleugel van de VDB was voor Oud weinig aantrekkelijk: bij zijn prestige van politicus van formaat paste niet het leiderschap van een splinterpartij. Aansluiting zoeken bij de in oprichting zijnde PvdV was eveneens uitgesloten vanwege het in Ouds ogen behoudende karakter van deze groepering. In april 1946 zou hij in *Paraat*, het weekblad van de PvdA, schrijven dat de PvdV de kant opging van haar voorloper de Liberale Staatspartij, wier appèl op de vrijheid doorgaans het afwijzen van hervormingen beoogde. De weinige oud-VDB-ers die volgens Oud van de PvdV lid waren geworden waren naar zijn mening dan ook 'wel erg ver van huis gedwaald. Zij zullen, vrees ik, spoedig tot de ontdekking komen, dat zij zich deerlijk hebben vergist'.⁹ Om te voorkomen dat hij als politicus in hart en nieren zonder partij en zonder podium zou geraken, stond Oud in deze situatie eigenlijk slechts één mogelijkheid open: toetreden tot de PvdA, waarbij hij gezien zijn gezag onder de meer behoudende leden van de VDB wellicht kon rekenen op een bij zijn status passend onthaal. In sociaal-democratische kringen in de top van de PvdA leek de toetreding van de VDB-ers die in het kielzog van Oud meekwamen evenwel meer op prijs te worden gesteld dan zijn eigen overkomst. Scheps, oud-lid van de SDAP en betrokken bij de oprichting van de PvdA, was volstrekt niet ingenomen met het lidmaatschap 'van deze uitgesproken niet-socialist van een wèl socialistische partij', zoals hij het uitdrukte. Toen hij zijn reserves, waarin hij naar zijn zeggen beslist niet alleen stond, kenbaar maakte aan Vorrink, stelde deze hem gerust: 'Ach, wat maakt gij u druk, Oud blijft immers niet lang...'¹⁰ De Rotterdamse burgervader zou inderdaad niet lang in dit gezelschap blijven verkeren. Volgens zijn biograaf Vonhoff speelde bij het opstappen van Oud ongetwijfeld mee, 'dat de P.v.d.A. hem niet de positie van "grand old man" heeft willen toekennen, waar hij gezien zijn positie als burgemeester van Rotterdam en zijn politieke verleden recht op kon doen gelden'.¹¹

Problemen met de PvdA

Binnen enkele maanden na zijn toetreding raakte de verstandhouding tussen Oud en de PvdA danig verstoord door de verwickelingen rond zijn kandidaatstelling voor de Eerste Kamer. Volgens sommige ingewijden heeft dit incident een voorname rol gespeeld in de verwijdering van Oud van de PvdA.¹²

De kandidatuur van Oud voor een senaatszetel, welke werd bepleit door zijn oud-partijgenoot Joekes en die aanvankelijk werd gesteund door Vorrink, stuitte op onoverkomelijke bezwaren in het partijbestuur. In Ouds verleden als minister van Financiën in het kabinet-Colijn ten tijde van de crisis van de jaren dertig, waarin hij verantwoordelijk was voor bezuinigingen en steunverlaging, werd de mogelijkheid gezien van stemmenverlies van het sociaal-democratische deel van het electoraat van de PvdA, temeer omdat Oud nadrukkelijk vasthield aan de juistheid van zijn vooroorlogse financiële beleid. Toen ook Joekes, Kranenburg en Harmsen van mening veranderden, zag Oud op aandrang van het partijbestuur uiteindelijk af van zijn kandidatuur, zonder daarmee echter zijn optreden als minister te willen desavoueren.

In de loop van 1946 verhiel Oud meer en meer zijn stem tegen de in zijn ogen onjuiste koers die de PvdA voer. Als hoeder van het vrijzinnig-democratisch erfdeel wierp Oud, die niet zelden zinspeelde op de mogelijkheid van heroprichting van de VDB, zich op als de spreekbuis van het ontevreden deel van het vrijzinnig-democratische contingent binnen de PvdA. Aanvankelijk uitte Oud zijn ongenoegen in de beslotenheid van het partijbestuur, maar na verloop van tijd zocht hij steeds meer de publiciteit. Zijn kritiek richtte zich in de eerste plaats op de zijns inziens dominerende invloed van de voormalige SDAP in de partij. Daarnaast nam hij regelmatig het beleid dat het kabinet-Beel inzake Indonesië voerde en waarvoor de PvdA als regeringspartij mede verantwoordelijkheid droeg, op de korrel.

Een belangrijke steen des aanstoets voor Oud was het gebruik van de oude sociaal-democratische symbolen door de PvdA, zoals de rode vlag en de Internationale. Ook was hij bepaald niet gediend van de term 'personalistisch socialisme', naar zijn mening een *contradictio in terminis* van dezelfde orde als 'alcoholvrije jenever'.¹³ Al snel, na de gemeenteraadsverkiezingen van juni 1946, beklagde Oud zich erover dat de PvdA uit angst om kiezers aan de CPN te

verspelen te zeer het karakter van de vooroorlogse SDAP was gaan aannemen. Zijn pogingen om het tij te keren strandden echter. Bij het partijbestuur vond Oud geen gehoor, zelfs niet bij geestverwanten als Joekes en Kranenburg, op wie hij tevergeefs een beroep deed. Zijn oud-partijgenoten waren niet erg onder de indruk van Ouds voorspelling dat deze gang van zaken wel eens zou kunnen leiden tot de terugkeer van een partij als de oude VDB. Het gebruik van de term 'socialisme' konden zij volledig billijken en naar hun waarneming voelden de oud-vrijzinnig-democraten die na de fusie naar de PvdA waren overgekomen, zich daar in het algemeen thuis. Toen Oud liet doorschemeren dat er een — naar zijn zeggen door hem niet gewenst — moment kon komen, 'dat ik zal meenen aan den op mij geoefenden drang van die nieuwe partij de leiding te nemen, niet langer weerstand te mogen bieden,'¹⁴ werd hem dat door Kranenburg sterk ontraden.¹⁵

De geïsoleerde positie die Oud in het bestuur van de PvdA innam, kwam ook tot uiting in zijn opstelling tegenover het beleid van het rooms-rode kabinet-Beel inzake het Indonesische probleem. De dekolonisatie van Indonesië, waartoe Soekarno in augustus 1945 het startschot had gegeven door eenzijdig de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesië uit te roepen, zou de gemoederen in de Nederlandse politiek en ver daarbuiten geruime tijd bezighouden. Pas na een periode van moeizame onderhandelingen waren vertegenwoordigers van Den Haag en de Republiek in november 1946 tot voorlopige overeenstemming gekomen. In dit ontwerp-akkoord van Linggadjati werd afgesproken dat het Koninkrijk der Nederlanden en de nog te creëren Verenigde Staten van Indonesië (waarvan de Republiek Indonesië slechts een onderdeel zou zijn) als twee gelijkwaardige partners de Nederlands-Indonesische Unie zouden vormen.

Terwijl voor de PvdA als regeringspartij de overeenkomst tot op zekere hoogte aanvaardbaar was, bleef Oud onverkort vasthouden aan het principe van de rijkseenheid. Zijn mening dat een zelfstandig Indonesië deel zou moeten blijven uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden, stak hij niet onder stoelen of banken. Dwars tegen de partijlijn in tekende Oud in december in het partijorgaan *Het Vrije Volk* openlijk protest aan tegen dit akkoord, dat volgens hem neerkwam op de ontbinding van het Koninkrijk.¹⁶ Alsof hij de ernst van zijn opvattingen wilde onderstrepen, trad Oud vlak daarna toe tot het 'Nationaal Comité Handhaving Rijkseenheid', dat onder leiding stond van de oud-premier van anti-revolutionaire huize, Gerbrandy.

Ouds handelwijze veroorzaakte de nodige deining binnen de PvdA. Nadat Oud door het partijbestuur ter verantwoording was geroepen, zei hij zijn lidmaatschap van het Comité op.¹⁷ Hoewel daarmee de gemoederen weer enigszins tot bedaren waren gekomen, bleef de verhouding tussen Oud en de PvdA gespannen. Oud, die zich in februari 1947 niet meer ter beschikking stelde voor een plaats in het partijbestuur, was in het geheel niet gediend van het nieuwe beginselprogrm dat door de PvdA werd aangenomen. Bij de oprichting van de VVD zou hij verklaren dat dit program, dat zich uitsprak vóór planmatige ordening van de economie en socialisatie van de belangrijkste produktiemiddelen, neerkwam op een 'zeer belangrijke zwenking in de richting van de S.D.A.P... Feitelijk werden hier beginselen aanvaard, die de V.D.B. altijd zeer principieel had bestreden'.¹⁸

Enkele maanden later werd het Indonesiëbeleid van de PvdA weer mikpunt van Ouds kritiek. Een in juni door de partijraad van de PvdA aangenomen resolutie, waarin Nederland en de Republiek Indonesië werden opgeroepen elkaar constructiever tegemoet te treden, werd door Oud veroordeeld omdat naar zijn mening de Nederlandse regering al coulant genoeg was. Een dergelijke oproep uit de boezem van een regeringspartij zou de positie van de Republiek alleen maar versterken, zo meende Oud. Hij voegde er aan toe dat de PvdA in deze gezagscrisis even ondoordacht handelde als de SDAP in de novemberdagen van 1918, toen Troelstra zijn mislukte revolutiepoging ondernam, en in 1933, ten tijde van de mouterij op 'De Zeven Provinciën'. Toen Ouds artikel waarin hij lucht gaf aan zijn ongenoegen niet door *Het Vrije Volk* werd geplaatst, week hij met een lichtelijk aangepaste versie uit naar het liberale *Algemeen Handelsblad*.¹⁹

De publikatie van het artikel bracht een briefwisseling op gang tussen Oud en Vorrink, waarin beiden geen blad voor de mond namen. De voorzitter van de PvdA, die de mening van het partijbestuur vertolkte en zijn reactie samen met Joekes had opgesteld, noemde Ouds bijdrage in een 'vijandig gezind persorgaan' zonder meer schadelijk voor de PvdA en zijn uitlatingen over het verleden van de SDAP grievend en 'destructief'.²⁰ Oud daarentegen verweet het partijbestuur en in het bijzonder zijn voorzitter op dit laatste punt overgevoelig te zijn, gezien de schimpscheuten die het regelmatig aan het adres van het vooroorlogse bewind-Colijn en daarmee aan de VDB uitte. 'Grievende disqualificaties van dit verleden komen er blijkbaar minder op aan' aldus Oud, die verder

te kennen gaf 'boordevol met critiek' te zitten. Hij wenste vast te houden aan zijn recht, zijn bezwaren kenbaar te kunnen maken en gaf in bedekte termen te kennen op te zullen stappen wanneer het partijbestuur hem dit recht zou willen ontfemen.²¹

Oud stapt op

In de zomer van 1947 was de verhouding tussen Oud en de PvdA op een dieptepunt aangeland. Ouds vertrek uit de partij leek onontkoombaar en niet meer dan een kwestie van tijd. Op 30 augustus gooide hij de knuppel in het hoenderhok door naar aanleiding van geruchten die de ronde deden over een mogelijke heroprichting van de VDB zich *en plein public* in het *Algemeen Handelsblad* af te vragen 'of de tijd niet langzamerhand rijp wordt voor het oprichten van een vooruitstrevende partij, waarin groepen uit de Partij van de Arbeid, de Partij van de Vrijheid en de daklozen zich zullen kunnen thuisgevoelen'²² In tegenstelling tot Joekes, die eerder al namens de oud-VDB-ers in het partijbestuur van de PvdA een dergelijke onderneming 'hoogst ongewenst' had genoemd,²³ signaleerde Oud in vrijzinnig-democratische kringen een stijgende ongerustheid over de gang van zaken in de PvdA. Hij bracht in herinnering dat hij bij de fusie nooit verheeld had dat in geval van een onverhoopte mislukking 'het wederoprichten ener afzonderlijke organisatie door de niet-socialistische democraten in overweging zou moeten worden genomen'.²⁴ De nieuwe partijformatie zou tussen de grote linkse en rechtse partijen de plaats in het politieke midden moeten gaan innemen. Het oplaten door Oud van de proefballon in het *Algemeen Handelsblad*, markeerde het begin van de ontwikkeling die zou resulteren in de totstandkoming van de VVD. 'De bal is nu aan het rollen...', zo deelde Oud mee aan *Handelsblad*-hoofdredacteur Von Balluseck, 'de zaak moet met beleid en zonder overhaasting worden afgehandeld'.²⁵ Het is niet geheel denkbeeldig dat Oud met zijn oorlogsverklaring aan de PvdA speculeerde op een royement, waardoor hij als gezaghebbend oud-vrijzinnig-democraat in de schijnwerpers van de publiciteit en wellicht in het gezelschap van andere ontevreden voormalige VDB-ers de partij zou kunnen verlaten. Hoewel in het bestuur van de PvdA de mogelijkheid om Oud uit de partij te zetten inderdaad was overwogen, werd uiteindelijk besloten voorlopig een afwachtende houding aan te nemen. Per slot van

rekening wist men niet of Oud alleen maar blufte of dat hij over enige troeven beschikte. Wel volgde na enige weken een onderzoekde verklaring waarin het partijbestuur constateerde dat Oud 'onbehaaglijk dicht wandelt aan de grens van wat loyaliteit tegenover een partij, waarvan men lid en medeoprichter is, verdraagt'.²⁶

Pas toen Oud op 2 oktober zijn lidmaatschap opzegde en twee dagen later met de oprichting van zijn 'Comité tot voorbereiding van een Democratische, niet socialistische Volkspartij' aan zijn voornemens uitvoering dreigde te geven, kwam men binnen de PvdA in het geweer. Onmiskenbaar met de bedoeling om een signaal te geven aan het vrijzinnig-democratisch bestanddeel in de PvdA, lieten een vijftigtal prominente oud-VDB-ers (onder wie velen uit de voormalige partijtop) en gewezen leden uit Amsterdam en Friesland publiekelijk weten dat zij zich volledig in hun huidige politieke partij konden vinden. Of de PvdA door deze afhankelijkheidsverklaringen afkalving van de rechtervleugel heeft weten te voorkomen, laat zich moeilijk vaststellen. De teruggang in het ledental die de partij aan het eind van 1947 doormaakte lijkt meer aan de eerste politionele actie te moeten worden geweten die onder medeverantwoordelijkheid van de PvdA in Indonesië werd ondernomen, dan aan het optreden van Oud. Daarbij heeft het aantal medestanders dat Oud om zich heen wist te verzamelen niet veel meer dan enige honderden bedragen, niet echt imponerend vergeleken met de 9.671 leden die de VDB in maart 1940 telde.²⁷ De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat het merendeel van de VDB-leden die tot de PvdA waren toegetreden trouw is gebleven aan het nieuwe politieke onderkomen. Dit sluit overigens niet de mogelijkheid uit dat de sfeer van de oude VDB door sommigen van hen werd gemist of dat Ouds bezwaren niet ongegrond waren. Zo beklagde Deering, voormalig secretaris-penningmeester van de VDB, zich er eind 1948 tegenover het partijbestuur over dat van de gefuseerde groeperingen de VDB in de PvdA het minst aan zijn trekken kwam. Niet alleen de minimale vertegenwoordiging van de oud-vrijzinnig-democraten in het partijbestuur, maar ook het feit dat zij in de PvdA 'het minst op eigen traditie kunnen terugrijpen', werd door hem in hoge mate betreurd.²⁸

Reactie van de PvdV

Wat Oud ook met betrekking tot de PvdA in de zin mag hebben gehad, het tijdstip waarop hij zich met zijn bijdrage in het *Algemeen Handelsblad* van 30 augustus openlijk tot de PvdV wendde leek wel gekozen. Juist op het moment dat deze partij in een impasse was geraakt die zich uitte in een meningenstrijd over de eigen naam en de politieke koers, kwam vanuit het Rotterdamse gemeentehuis de uitnodiging mee te denken over de oprichting van een nieuwe middenpartij. In september ging partijvoorzitter Stikker — eveneens in het openbaar — in op Ouds avances. Hij toonde zich bijzonder ingenomen met Ouds voornemens en constateerde met betrekking tot de twee meest voor de hand liggende politieke problemen, de Indonesische kwestie en de mate van overheidsingrijpen, een grote mate van overeenstemming. Het ideaal dat Stikker bij de oprichting van de PvdV voor ogen had gestaan, namelijk de totstandkoming van een krachtige, sociaal voelende politieke groepering naast de confessionele en socialistische partijen die de politiek-vrijzinnigen zou verenigen, zou naar zijn mening nu eindelijk verwezenlijkt kunnen worden. Het was daarom tijd om politieke besprekingen te beginnen 'met als einddoel een sterke progressief gezinde partij die allen omvat voor wie de geestelijke vrijheid primair is, de sociale gerechtigheid plicht en die het economisch leven niet wil zien verstarren in het keurslijf van een socialistische dogmatiek die uiteindelijk in staats-absolutisme moet eindigen'.²⁹ Samenwerking tussen de vroegere leden der LSP, de ex-leden van de VDB die zich niet meer in de PvdA thuisvoelden alsmede de politiek daklozen was daartoe geboden.

Het publiekelijke antwoord van de PvdV-voorzitter Stikker aan het PvdA-lid Oud — die pas een maand later formeel als lid van deze partij zou bedanken — was achter de schermen door beide betrokkenen zorgvuldig voorbereid. Nadat Stikker van zijn partijbestuur het groene licht had gekregen om contact met Oud op te nemen, was het verdere initiatief van de vrijzinnig-democraat uitgegaan, zoals Oud in de periode voorafgaande aan de oprichting van de VVD vrijwel voortdurend zelf het tempo en de richting van de onderhandelingen zou bepalen. Toen uit de eerste persoonlijke contacten bleek dat overeenstemming een haalbare kaart was, besloot Stikker op aanraden van Oud de publiciteit te zoeken. De voorzitter van de PvdV gaf Oud van tevoren inzage in zijn artikel. Ofschoon Oud het in grote lijnen eens was met de inhoud, verzocht

hij Stikker dit nog niet aan de grote klok te hangen teneinde Ouds potentiële aanhang niet kopschuw te maken.³⁰ In tegenstelling tot zijn tegenspeler, die na publikatie van zijn bijdrage van de gelegenheid gebruik wilde maken om snel tot overeenstemming te komen, toonde Oud voorlopig niet de minste haast. Hij wilde eerst het verloop van de algemene vergadering van de PvdV van eind september 1947 afwachten, voordat tot zaken doen kon worden overgegaan.³¹

Dat Stikker van het dagelijks bestuur toestemming had gekregen om zich met Oud in verbinding te stellen, was voor een niet onbelangrijk deel aan zijn eigen inzet te danken. De reacties in het bestuur van de PvdV op Ouds voorstellen liepen namelijk nogal uiteen. Korthals, de vertrouwensman van de BJJ, betoonde zich zeer enthousiast en was al bij Oud op bezoek gegaan voordat Stikker zich formeel met hem in verbinding had gesteld. Andere bestuursleden waren terughoudender. 'Zij waren in letterlijke zin van huis uit wat huiverig voor de vrijzinnig-democraten in het algemeen, en voor een groot vrijzinnig-democraat als Oud in het bijzonder', aldus Van Riel,³² die zelf om die reden eveneens geen warm voorstander van de komst van Oud was. Bij deze aarzelingen speelde het anti-militarisme waartoe de VDB zich jarenlang had bekend tevens een rol. Het was Stikker zelf die volgens Van Riel de opposanten in de partijtop overtuigde van het profijt dat de samenwerking met Oud kon opleveren. In feite zag hij Oud als een redmiddel om de impasse waarin de PvdV verkeerde, te doorbreken.³³ Op 27 september zag de partijvoorzitter zich hierin gesteund door de algemene vergadering, toen deze haar instemming betuigde met de op gang gekomen gedachtenwisseling tussen Oud en Stikker en het hoofdbestuur machtigde om de mogelijkheid van een verbreding van de partij te onderzoeken. Deze uitspraak was de algemene vergadering trouwens ontlokt door toedoen van de BJJ, op verzoek van Oud. Aan Verhagen, één der kopstukken van de Bond, had Oud aan de vooravond van het partijcongres gevraagd pogingen te ondernemen om de zaak 'een stoot in de goede richting te geven'.³⁴ Ook later zou Oud nog trachten het bestuur van de BJJ, dat in het algemeen op zijn hand was, bij het verwezenlijken van zijn doeleinden te betrekken.³⁵

Oprichting van het 'Comité-Oud'

Gehoor gevende aan een suggestie van het bestuur van de PvdV om een comité te vormen dat kon fungeren als gesprekspartner in de onderhandelingen, belegde Oud op 4 oktober in Utrecht een vergadering met zijn geestverwanten. Uitgenodigd waren de ongeveer 50 personen, die na zijn artikel in het *Algemeen Handelsblad* aan Oud hun instemming hadden betuigd, en andere belangstellenden. Ofschoon de opkomst de 'stoutste verwachtingen' van Oud had overtroffen,³⁶ was deze met 72 personen niet echt indrukwekkend. Achteraf gezien komen Ouds waarschuwingen aan het adres van de PvdA over de toenemende onrust in de oude VDB enigszins gratis voor, temeer omdat onder de aanwezigen, die volgens Oud bijna allen behoorden tot het vroegere kader van de VDB, behalve de initiatiefnemer zelf vrijwel geen vrijzinnig-democraat van naam was. Op de bijeenkomst werd besloten tot de vorming van een Comité tot voorbereiding van de oprichting van een Democratische Volkspartij, in de wandeling Comité-Oud genoemd. De naam van de eventueel op te richten partij was niet nieuw: in 1945 was deze door de VDB in de fusiebesprekingen voorafgaande aan de totstandkoming van de PvdA als mogelijk alternatief ingebracht. Ook in eigen kring wist de tacticus Oud, die op de vergadering tot voorzitter van het Comité werd verkozen, de ontwikkelingen naar zijn hand te zetten. Zijn strategie op de bijeenkomst was de vergadering 'daarheen te leiden, dat een kleine delegatie wordt aangewezen om het overleg te openen met uw hoofdbestuur', zoals hij van tevoren aan Stikker had uiteengezet.³⁷ Voorkomen moest worden dat de deur naar de PvdV door de oprichting van een nieuwe partij zou worden dichtgegooid. Hoewel Oud op aanzienlijke weerstand stuitte van hen die de voorkeur gaven aan de opbouw van een eigen partijorganisatie,³⁸ slaagde hij volledig in zijn opzet: voordat het Comité daadwerkelijk over zou gaan tot de oprichting van een nieuwe partij, zou eerst contact worden gezocht met andere politieke groeperingen. Vervolgens werd, zonder het voltallige Comité daarin te kennen, op de bestuursvergadering van begin november een delegatie aangewezen die namens het Comité de onderhandelingen met de PvdV zou voeren met als uitgangspunt een door Oud opgesteld en door het bestuur aanvaard concept-program.

Onderhandelingen tussen het Comité-Oud en de PvdV

Na voorbereidend werk van Van der Mandele, een Rotterdamse bankier die betrokken was geweest bij de oprichting van de PvdV, kwam in november het overleg tussen deze partij en het Comité-Oud op gang. Enige spoed was geboden vanwege de op handen zijnde Tweede Kamerverkiezingen. Het hoofdbestuur van de PvdV was reglementair verplicht vóór 1 januari 1948 haar advies met betrekking tot de kandidaatstelling aan de afdelingen voor te leggen. Hoe eerder de gesprekken tot resultaten zouden leiden, hoe liever dat Stikker en de zijnen was. Wat betreft het tempo van de onderhandelingen zouden zij niet teleurgesteld worden: na in totaal zestien uren te hebben vergaderd gedurende drie bijeenkomsten in twee weken was de vorming van de VVD, afgezien van de goedkeuring die de algemene vergadering van de PvdV en de plenaire vergadering van het Comité daaraan nog moesten hechten, in kannen en kruiken.

De onderhandelingen vonden plaats in het kantoor van Stikker in Heinekens Brouwerij in Amsterdam. Namens het Comité waren afgevaardigd de secretaris van het bestuur Bettink, de burgemeesters Falkena van Heerenveen en Cort van der Linden van Groningen, De Boer, die voor de PvdA zitting had gehad in de Nijmeegse gemeenteraad, Feringa, Berghuis en uiteraard Oud zelf. In de delegatie van de PvdV, waarin de diverse schakeringen binnen de partij waren vertegenwoordigd, hadden zitting partijvoorzitter Stikker, de voorzitter van de Tweede Kamerfractie Bierema, Van Dijk (namens de groep der oud-VDB-ers), het Tweede Kamerlid Korthals (als vertrouweling van de Jong-Liberalen), C.H. Telders (die de groep afkomstig uit de LSP representeerde), en tenslotte de voorzitters van respectievelijk de Haagse en Amsterdamse gemeenteraadsfractie, Dettmeijer en Le Cavelier. Als secretaris bij het overleg werd Rutgers, de secretaris van de PvdV, aangewezen. Na het vele vooroverleg tussen Oud en Stikker ging het in het komende beraad in feite niet meer over de vraag of er een nieuwe, 'vooruitstrevende' politieke groepering moest worden gevormd — daarover bestond een brede consensus -, maar over het probleem op welke wijze aan een dergelijke partij organisatorisch gestalte moest worden gegeven. Wanneer deze kwestie eenmaal zou zijn opgelost, zouden de volgende agendapunten — beginselen, benaming en personen — betrekkelijk eenvoudig kunnen worden afgehandeld, zo luidde de verwachting.

Nadat de onderhandelingen waren geopend werden allereerst de wederzijdse reserves afgetast. Door de PvdV werden vraagtekens gezet bij de omvang en kwaliteit van de achterban van het Comité. Oud poogde deze twijfels weg te nemen met de mededeling, dat zijn Comité inmiddels zo'n 200 adhesiebetuigingen had ontvangen. Hoewel alleen verkiezingen de omvang van zijn aanhang konden uitwijzen, rekende hij er op 'de meerderheid van de oude V.D.B. achter mij te hebben'.³⁹ Stikker op zijn beurt trachtte het wantrouwen dat in het Comité werd gekoesterd ten aanzien van de conservatieve vleugel van de PvdV te temperen.

Op de eerste bijeenkomst werd vervolgens het hete hangijzer van de toekomstige partijorganisatie aan de orde gesteld. Van de zijde van het Comité benadrukte men de totstandkoming van een geheel nieuwe partijformatie met een nieuwe naam, een vernieuwd program en nieuwe personen in partijbestuur en kamerfractie. Alleen maar een uitbreiding van de PvdV met de groep-Oud was niet bespreekbaar omdat gevreesd werd dat zo'n constructie niet zou aanslaan in vrijzinnig-democratische kringen. Naar buiten toe moest voor alles de schijn worden vermeden alsof Oud en de zijnen slechts tot de PvdV toetraden; in plaats daarvan moest de indruk worden gevestigd dat door beide groeperingen iets geheel nieuws werd ondernomen.

In tegenstelling tot het Comité stuurde men in de PvdV wel aan op de verbreding van de anderhalf jaar daarvoor met veel pijn en moeite tot stand gekomen Partij van de Vrijheid. Vooral Stikker, toch al geen 'partijman',⁴⁰ was na alle rompslomp en misère die hij bij de opbouw van de PvdV had meegemaakt bepaald niet ingenomen met het vooruitzicht om een nieuwe partijorganisatie te moeten opbouwen: 'Het afgelopen jaar heeft wel geleerd, welk een groot probleem het financiële vormt en welk een moeizaam en geestdodend werk het opstellen der reglementen is'.⁴¹ Daarbij had Stikker nog rekening te houden met de mogelijkheid dat de behoudende rechtervleugel van de PvdV, met name de afdeling Amsterdam, zou afhaken bij vorming van een geheel vernieuwde, 'progressieve' partij. Oud was overigens maar al te graag bereid dit risico te nemen. Op een bestuursvergadering van zijn Comité deelde hij volgens de notulen mee het wenselijk te vinden 'dat de conservatieve vleugel van de Partij van de Vrijheid niet toetrad. Speciaal vele leden van de oude Vrijheidsbond zou hij echter liever kwijt willen raken'.⁴² Ongetwijfeld zou de nieuw te vormen partij hierdoor met name onder oud-VDB-ers aan aantrekkingskracht winnen.

De patstelling tussen de PvdV en het Comité werd doorbroken door Van Dijk. Hij stelde voor een 'paleisrevolutie' in de PvdV te enceneren.⁴³ Nadat de PvdV het nieuwe program en de nieuwe naam die het resultaat moesten zijn van het onderlinge overleg had aangenomen, zou het Comité toetreden tot deze aldus getransformeerde partij. Materieel gezien werd er door deze fusie een nieuwe partij gevormd; formeel maakte men gebruik van de partijorganisatie en de reglementen van de PvdV. Deze oplossing was voor beide delegaties aanvaardbaar. Rutgers, de secretaris van de PvdV en exponent van de meer behoudende vleugel, ging mokkend akkoord. Hij gaf zelf de voorkeur aan een federatief verband tussen zijn partij en het Comité-Oud, waarbij hij er kennelijk op rekende dat de onderhandelingspositie van de PvdV sterker zou worden wanneer zij rustig de voorbereidingen tot de oprichting van een Democratische Volkspartij zou afwachten. 'Laat men daar maar trachten zoveel mogelijk plaatselijke comité's op te richten en zoveel mogelijk mensen om zich te verzamelen en laat men daarbij vooral niet vergeten ook de nodige gelden bijeen te brengen voor het stichten van een nieuwe partij-organisatie. Het zal dan blijken, dat hun dit onmogelijk is', schreef Rutgers aan Stikker.⁴⁴ De pogingen van de partijsecretaris om zijn voorzitter voor deze gedachtengang te winnen leverden echter niets op.

Met het uit de weg ruimen van dit organisatorische struikelblok was de belangrijkste hindernis op de weg naar de verwezenlijking van de nieuwe partijformatie genomen. De besprekingen betreffende het beginselprogramma en de naam van de nieuwe partij alsmede de samenstelling van partijbestuur en kamerfractie verliepen in het algemeen vlot. De uitkomsten ervan waren niet zelden overeenkomstig de wensen van Oud.

De gesprekken over het beginselprogramma werden gevoerd op basis van het *Beknopt Program* en de *Geestelijke Grondslagen* van de PvdV enerzijds en het concept-beginselprogramma van het Comité-Oud anderzijds. De documenten, die Stikker typeerde als 'vooruitstrevend, anti-socialistisch en zeer zeker niet conservatief',⁴⁵ ontlepen elkaar inhoudelijk niet veel. Bij het opstellen van zijn programma leek Oud de uitgangspunten van de PvdV in zijn achterhoofd te hebben gehad, waardoor zijn ontwerp op enkele essentiële onderdelen aanzienlijk afweek van de beginselverklaring van de VDB, die hij twee jaar eerder nog tot richtsnoer voor de toekomst had betiteld.⁴⁶ Zo werd de 'leidende taak' die de overheid in

de vrijzinnig-democratische beginselen in het bedrijfsleven kreeg toebedeeld,⁴⁷ in Ouds concept aanmerkelijk afgezwakt tot een corrigerend optreden in de economische sfeer. Daarnaast voerde Oud, verklaard tegenstander van de 'anti-thetische partijgroeppeering in Nederland'⁴⁸ in zijn voorstel het christendom op als grondslag van de Nederlandse beschaving.

Omdat Oud met zijn ontwerp in belangrijke mate aan de wensen van de PvdV was tegemoet gekomen, verliepen de beraadslagingen over het toekomstige beginselprogramma van de nieuwe partij voorspoedig. Het resultaat ademde de geest van het *Beknopt Program* en de *Geestelijke Grondslagen*, maar kwam naar de letter meer overeen met het uitgebreide concept van Oud. Van mening dat hij de eindredactie beter in eigen hand kon houden, was hij zijn mederedacteuren Telders en Rutgers een slag voor geweest door hun alvast een door hem gewijzigde redactie op te sturen.⁴⁹ Inhoudelijk had Oud overigens niet alleen maar concessies gedaan. In weerwil van de absolute afwijzing van de socialisatie door de PvdV werd door zijn vasthoudendheid het voorbehoud opgenomen dat voor bedrijven van algemeen nut de vorm van een overheidsbedrijf wenselijk kon zijn. Ook het artikel betreffende de verhouding tussen Nederland en Indonesië werd op voorstel van Oud soepeler geformuleerd dan in het *Beknopt Program*. In de definitieve versie werd opgenomen dat de partij zou streven naar 'een hervorming van het Koninkrijk tot een gemeenschap van gelijkwaardige delen'.⁵⁰ Op de discussies rond de naamgeving van de nieuwe partij wist Oud eveneens zijn stempel te drukken. Toen een aantal suggesties — waaronder de voor enige hilariteit zorgende benaming 'Oud-Liberale Partij' — waren afgewezen, werd uiteindelijk een voorstel uit zijn koker aanvaard: Volkspartij voor Vrijheid en Democratie. Evenals zijn idee om het partijblad in de toekomst 'Vrijheid en Democratie' te noemen vond Ouds idee uiteindelijk brede instemming, alhoewel het begrip 'volkspartij' in de delegatie van de PvdV eerst enige bedenkingen opriep. Dettmeijer maakte bezwaar omdat de indruk kon worden gewekt dat de VVD voorstander zou zijn van volkssouvereiniteit; Le Cavelier deed de naam teveel denken aan het Duitse 'völkisch'.⁵¹ Oud zelf hechtte grote waarde aan de term 'volkspartij', zoals ook al was gebleken bij de naamgeving van zijn Comité. In dit begrip zag hij het streven van een partij die zich niet gebonden wist aan een bepaalde belangengroep maar die zich inzette voor het algemeen belang, tot uitdrukking komen.

In de onderhandelingen over de samenstelling van de besturen van de nieuwe partij kreeg het Comité-Oud een alleszins redelijke positie toebedeeld. Bij de toewijzing werd rekening gehouden met het aantal plaatsen dat al door oud-VDB-ers in de besturen van de PvdV werd ingenomen. Overeengekomen werd het 21 leden tellende hoofdbestuur van de PvdV (waarvan het dagelijks bestuur deel uitmaakte) tijdelijk uit te breiden tot 25 plaatsen, waarvan er zes ter beschikking zouden worden gesteld van het Comité.⁵² In het zevenkoppige dagelijks bestuur werden door tussentijds aftreden twee zetels voor Oud en de zijnen ingeruimd. De vrijzinnig-democratische inbreng in dit gremium zou hiermee inclusief de zetel van de oud-VDB'er Van Dijk op drie komen. In het hoofdbestuur zouden het Comité voorts dan nog vier zetels toevallen. Samen met de drie zittende hoofdbestuursleden die afkomstig waren uit de VDB (mevrouw Stemler-Tjaden, Krooshof en Lindeboom) zouden volgens deze afspraken de oud-vrijzinnig-democraten in het toekomstige hoofdbestuur in totaal tien zetels bezetten, waarvan zes direct aangewezen door het Comité-Oud.

Ten aanzien van de komende Tweede Kamerverkiezingen werd besloten dat Oud lijsttrekker zou worden van de nieuwe partijformatie en na de verkiezingen Bierema als fractievoorzitter in de Tweede Kamer zou opvolgen. Uitgaande van de verwachting, dat bij de kamerverkiezingen de nieuwe partij met 8 à 9 zetels uit de bus zou komen, kreeg het Comité drie verkiesbare plaatsen op de kandidatenlijst toebedeeld, waarvoor naast Oud Feringa en Falkena werden benaderd.

Gedurende de onderhandelingen onderhielden beide delegaties niet veelvuldig contact met hun achterban. Pas toen eind november het overleg was afgerond, werden de uitkomsten ter goedkeuring aan de respectievelijke besturen voorgelegd. Met een beroep op de tijdnood in verband met de aanstaande verkiezingen werden ingrijpende wijzigingen uitgesloten. Geheel in de stijl van de beoogde 'paleisrevolutie' konden ook de lagere echelons niet meer tornen aan de bereikte resultaten. In de voltallige vergadering van het Comité tot voorbereiding van de oprichting van een Democratische Volkspartij leidde deze handelwijze tot protesten. Een deel der aanwezigen wees het 'liberale' beginselprogramma dat hun voorman Oud met de PvdV was overeengekomen verontwaardigd van de hand en zou zijn opgestapt.⁵³ Enkelen van hen waren in 1953 betrokken bij een — mislukte — poging om de VDB nieuw leven in te blazen.⁵⁴ Een meerderheid van het Comité kon zich echter

wel met het door Oud gevoerde beleid verenigen. Ook in de PvdV riep de gang van zaken weerstand op. De partijraad gaf met 33 stemmen voor en 10 tegen minder vanzelfsprekend dan het hoofdbestuur haar fiat aan de voorstellen.

De leden van de PvdV werden geheel voor een voldongen feit geplaatst. Geruime tijd voordat de algemene vergadering van de partij zich hierover had kunnen uitspreken, belegden Stikker en Oud op 16 december in het gebouw van het Centraal Sociaal Werkgeversverbond in Den Haag een persconferentie, waarin zij de oprichting van de VVD wereldkundig maakten. Hoewel partijvoorzitter Stikker het voorbehoud maakte dat de ledenvergadering van zijn partij nog haar goedkeuring diende te hechten aan het akkoord, moest het doorsnee-partijlid uit de krant de inhoud van het nieuwe beginselprogramma en de nieuwe partijnaam vernemen. Vooral de term 'volkspartij' trof sommigen van hen onaangenaam. Stikker moest al zijn invloed aanwenden om de morrende leden en afdelingen, waaronder Amsterdam, vóór de komende vergadering in het gareel te krijgen. Aanpassing van de naam was voor hem uitgesloten nu deze eenmaal in de openbaarheid was gebracht; hij verwachtte een golf van negatieve publiciteit als de VVD in oprichting plotsklaps de typering 'volkspartij' zou laten varen. Oud, die het voortbestaan van de door hem aangedragen naam aan het wankelen zag, schoot Stikker te hulp. Van een citaat van Van Gijn, voorzitter van de kamerfractie van de LSP in de jaren twintig, waarin deze betoogde dat een liberale partij per definitie een volkspartij is omdat zij alle belangen van het gehele volk als eenheid wenst te behartigen, verwachtte Oud dat Stikker daarmee 'met één klap de gehele oppositie met stomheid (kon) slaan'.⁵⁵

Inderdaad werd op de algemene vergadering, die op 24 januari 1948 bijeenkwam om te beslissen over de fusievoorstellen van het bestuur, de naam VVD het mikpunt van kritiek van bijna alle afgevaardigden die aan het woord kwamen. Of men vond de naam te lang, of men had bezwaar tegen het Duits aandoende woord 'volkspartij'. Eén spreker gaf ruitelijk te kennen dat het begrip de suggestie van 'een neiging naar links' inhield.⁵⁶ Andere onderdelen van het bestuursvoorstel van het partijbestuur ontmoetten op de vergadering minder tegenstand, alhoewel enkelen bij het beginselprogramma eveneens een kritische noot plaatsten. Zo tekende de afdeling Amsterdam bij monde van haar voorzitter Bos bezwaar aan tegen het artikel betreffende Indonesië, waarin door

de VVD een hervorming van het Koninkrijk werd bepleit. 'Er is in Amsterdam niemand, die met kracht streeft naar hervorming van het Koninkrijk op de wijze, zoals dit hier voorgesteld is', aldus Bos, die verder aangaf dat 'vele leden' in de hoofdstad deze formulering 'bijna onoverkomelijk' achtten.⁵⁷

In zijn repliek gaf partijvoorzitter Stikker geen duimbreed toe aan de bedenkingen die in de ledenvergadering leefden. Het fusievoorstel kon slechts verworpen of in zijn geheel aanvaard worden; wijzigingen waren uitgesloten. Als enige toezegging liet hij de mogelijkheid open om na de totstandkoming van de VVD terug te komen op de kanttekeningen die bij het beginselprogramma waren gemaakt. De afdeling Amsterdam kreeg te verstaan dat haar houding in de kwestie Indië nergens toe leidde dan tot een geïsoleerde positie voor de nieuwe partij. Gegeven de situatie was een grondwetswijziging onontkoombaar; de VVD mocht zich daarvan niet afzijdig houden. Toch kon Stikker de afdeling enigszins geruststellen. Het streven naar de hervorming van het Koninkrijk waarvan het artikel sprak zou het uitgangspunt van de eenheid van de rijksdelen onverlet laten.⁵⁸

Toen het bestuursvoorstel tot fusie met het Comité-Oud in stemming werd gebracht, bleek dat Stikker het gevaar dat de belangrijke afdeling Amsterdam zou tegenstemmen had bezworen. Een overweldigende meerderheid van 189 tegen twee afdelingen sprak zich uit voor de oprichting van de VVD; alleen Dirksland en Middelharnis stemden tegen omdat de benaming voor hen onoverkomelijk was. 'Zo stierf de Partij van de Vrijheid', aldus de partijsecretaris in zijn verslag over de twee levensjaren van de PvdV. 'Sic transit gloria mundi; maar in de smartkreet van de stervende moeder, hoorde men reeds de jubeltoon van de geboren baby; de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie.'⁵⁹

Balans

Op de persconferentie in december 1947 was door Stikker al gesteld dat het onjuist zou zijn zich af te vragen welke van beide groeperingen als overwinnaar uit de onderhandelingen te voorschijn zou zijn gekomen. 'De Partij van de Vrijheid is niet overgegaan in handen van den Heer Oud c.s., en evenmin zijn Mr. Oud en de zijnen tot de Partij van de Vrijheid onder een andere naam togetreden'.⁶⁰ Hoewel de voorzitter van de PvdV formeel met

deze kwalificatie gelijk had, is Oud bij nader inzien toch als de grote triomfator te beschouwen. Zijn grote winst lag vooral in het feit dat hij — mede door zijn grootspraak — door de PvdV op voet van gelijkheid werd behandeld, terwijl de omvang van zijn aanhang daartoe geen enkele aanleiding gaf. Tegen de naar schatting 20.000 leden die de PvdV telde kon Oud maximaal enkele honderden geestverwanten in het veld brengen, onder wie nota bene een aantal (gewezen) leden van de PvdV van vrijzinnig-democratische origine. Bovendien wist Oud zich — in tegenstelling tot zijn opposenten in de PvdA — door weinig oud-VDB'ers met klinkende namen gesteund.

Gezien het verschil in aanhang waren de resultaten die Oud in de wacht wist te slepen meer dan evenredig. Zowel de nieuwe partij als het te verschijnen partijorgaan droegen namen die door hem waren voorgesteld. Op basis van een uitermate gunstige verdeelsleutel bezette zijn Comité bijna een kwart van het aantal hoofdbestuurszetels, waarvan twee in het zeven plaatsen tellende dagelijks bestuur. Op de voorlopige kandidatenlijst voor de komende kamerverkiezingen waren drie van de geschatte acht à negen verkiesbare plaatsen aan leden van het Comité toegezegd, inclusief het lijsttrekkerschap voor Oud. Tot slot kwam het definitieve beginselprogramma van de VVD grotendeels overeen met zijn oorspronkelijke opzet. Oud kon tevreden zijn: hij had het onderste uit de kan gehaald.

Aan het succes van Oud hebben in belangrijke mate twee omstandigheden bijgedragen. In de eerste plaats Oud zelf, die was gepoet en gemazeld door zijn jarenlange ervaring in de landspolitiek. Van hem ging alle initiatief uit en hij bepaalde richting en tempo van het proces dat moest leiden tot de oprichting van de nieuwe politieke groepering. Als één uit weinigen leek hij een vastomlijnd doel voor ogen te hebben gehad. Bij de verwezenlijking ervan schuwde hij niet te bluffen over de omvang van zijn aanhang. Op tactische wijze wist deze *Realpolitiker* zodoende zijn plannen door te drijven, niet alleen tijdens de onderhandelingen met de PvdV, maar ook in eigen huis.

Het geringe tegenspel waarop Oud stuitte was bepalend voor de mate waarin hij zijn politieke talenten kon verzilveren. Zijn opponent Stikker was als betrekkelijke nieuwkomer veel minder bedreven in het politieke métier dan Oud. Stikker voelde zich bovendien — in tegenstelling tot Oud — in het geheel geen *homo politicus*. Bij deze onervarenheid kwam dat Oud Stikker benaderde op een moment dat de PvdV in het slop geraakt was. Uit onvrede

over het gebrekkig functioneren van de PvdV was Stikker maar al te zeer bereid de uitgestoken hand van Oud te grijpen. In de doorgewinterde politicus Oud zag hij niet alleen een welkome versterking van de partijleiding, waarin naar zijn mening een gebrek was aan 'voldoende bekwame krachten',⁶¹ maar boven alles ook de aangewezen figuur om Bierema als fractievoorzitter in de Tweede Kamer op te volgen. Zij die gereserveerder stonden tegenover de komst van Oud — zoals partijsecretaris Rutgers — waren niet bij machte Stikker van zijn voornemens af te brengen. Gezien deze welwillende opstelling meende Oud niet ten onrechte dat de voorzitter van de PvdV 'aan onze kant staat'.⁶²

Tot slot dient ter verklaring van Ouds succes gewezen te worden op het feit dat hij in de BJJ binnen de PvdV over een belangrijk bruggehoofd beschikte. De Jong-Liberalen, die een voortrekkersrol hadden gespeeld bij de oprichting van de PvdV, waren evenals Stikker niet erg te spreken over de gang van zaken in hun partij. Na de proefballon die Oud in de pers had opgelaten stond hun vertrouweling in het hoofdbestuur, Korthals, dan ook als eerste op de stoep van het Rotterdamse gemeentehuis. Op de hand van Oud zijnde vormden zij in de PvdV een tegenwicht voor de behoudende vleugel die weinig met de fusie op had.

De totstandkoming van de VVD heeft zich niet altijd op voorbeeldig democratische wijze voltrokken. Beroofd van daadwerkelijke invloed op de gang van zaken werden de leden van het Comité-Oud en van de PvdV door de vroegtijdige persconferentie voor een *fait accompli* geplaatst. De resultaten van het overleg van hun voorlieden konden zij slechts slikken.

Howel de beoogde paleisrevolutie lijkt te zijn uitgedraaid op een coup van Oud, is de continuïteit tussen de PvdV en de VVD aanzienlijk. De beginselverklaringen van beide partijen vertonen grote verwantschap, evenals hun organisatorische structuur. Desalniettemin veranderde het beeld van de partij wel degelijk, niet alleen door de nieuwe benaming of door de impulsen die uitgingen van de toeloop van vrijzinnig-democraten — hoeveel het er zijn geweest valt niet meer te achterhalen —, maar vooral door de wisseling in het leiderschap. Binnen een half jaar nam Oud het voorzitterschap van de VVD van Stikker over. Tot 1963 zou hij de leider van de VVD blijven.